

BRUCE D. PERRY

ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΗ ΜΑΙΑ SZALAVITZ

ΤΟ ΑΓΟΡΙ
ΠΟΥ ΜΕΓΑΛΩΣΕ
ΣΑΝ ΣΚΥΛΟΣ

Και άλλες ιστορίες
από το ημερολόγιο
ενός παιδοψυχιάτρου

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ουρανία Παπακωνσταντοπούλου

BRUCE D. PERRY, MD, PhD
σε συνεργασία με τη ΜΑΙΑ SZALAVITZ

ΤΟ ΑΓΟΡΙ ΠΟΥ ΜΕΓΑΛΩΣΕ ΣΑΝ ΣΚΥΛΟΣ

*Και άλλες ιστορίες
από το ημερολόγιο ενός παιδοψυχιάτρου*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΟΥΡΑΝΙΑ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Πρακτικοί οδηγοί / Ψυχολογία

Bruce D. Perry & Maia Szalavitz, *Το αγόρι που μεγάλωσε σαν σκύλος*

Τίτλος πρωτοτύπου: *The Boy Who Was Raised as a Dog (revised edition)*

Μετάφραση: Ουρανία Παπακωνσταντοπούλου

Υπεύθυνος έκδοσης: Άγγελος Κοκολάκης

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Μακέτα εξωφύλλου: k2design

Copyright© Bruce Perry & Maia Szalavitz, 2006, 2017

Copyright© για την ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2020

This edition published by arrangement with Basic Books, an imprint of Perseus Books, LLC, a subsidiary of Hachette Book Group, Inc., New York, New York, USA. All rights reserved.

Πρώτη έκδοση στην αγγλική γλώσσα από τις εκδόσεις Basic Books, Νέα Υόρκη, 2017

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Μάρτιος 2023

KET Δ366 ΚΕΠ 153/23

ISBN 978-618-07-0215-6

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),

570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

BRUCE D. PERRY:

*Για την ομάδα μου
Barbara, Jay, Emily, Maddie, Benji, Elizabeth,
Katie, Martha, Grant και Robbie*

Στη μνήμη της Arlis Dykema Perry (1955-1974)

MAIA SZALAVITZ:

Για τη μητέρα μου, Nora Staffanell

Περιεχόμενα

Σημείωμα των συγγραφέων	11
Πρόλογος στην έκδοση του 2017	13
Εισαγωγή	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ο κόσμος της Τίνας	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Για το καλό σου	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Σκάλα προς τον Παράδεισο	115
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Πείνα για επαφή	153
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Καρδιά από πάγο	182
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Το αγόρι που μεγάλωσε σαν σκύλος	222
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Σατανιστικός πανικός	270
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Το κοράκι	308
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: «Η μαμά λέει ψέματα. Η μαμά με πονάει. Φωνάζτε την αστυνομία».	345
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Η καλοσύνη των παιδιών	363
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11: Θεραπευτικές κοινότητες	388
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: Μόνο εικόνες, όχι ταμπέλες	414

Παράρτημα	437
Σχολιασμός κεφαλαίων για την έκδοση του 2017	453
Οδηγός μελέτης και σχόλια για υπευθύνους ομάδας ...	515
Σχόλια υπευθύνων ομάδας για τις προς συζήτηση ερωτήσεις	533
Ευχαριστίες	567
Σημειώσεις	573
Ευρετήριο	587

Σημείωμα των συγγραφέων

ΟΛΕΣ ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ που περιέχονται στο παρόν βιβλίο είναι αληθινές· προκειμένου όμως να διατηρήσουμε την ανωνυμία και να προστατέψουμε τα προσωπικά δεδομένα των εμπλεκόμενων προσώπων, έχουμε τροποποιήσει τα στοιχεία ταυτοποίησης. Έχουν αλλαχθεί τα ονόματα των παιδιών, καθώς και τα ονόματα των ενήλικων μελών της οικογένειάς τους, εφόσον οι πληροφορίες αυτές θα αποκάλυπταν την ταυτότητα του παιδιού. Τα ονόματα όλων των άλλων ενήλικων είναι πραγματικά, εκτός από εκείνα που επισημαίνονται με αστερίσκο. Παρά τις απαραίτητες αυτές αλλαγές, τα βασικά στοιχεία κάθε περίπτωσης παρατίθενται όσο το δυνατόν ακριβέστερα. Οι συνομιλίες, φερειπείν, αποτυπώνονται από μνήμη, ή όπως έχουν καταγραφεί σε σημειώσεις, μαγνητοταινίες ή βίντεο.

Η θλιβερή πραγματικότητα είναι πως αυτές οι ιστορίες δεν αντιπροσωπεύουν παρά ελάχιστο ποσοστό των πολλών που θα μπορούσαμε να αφηγηθούμε. Την τελευταία δεκαετία, η κλινική μας ομάδα στην Ακαδημία Παιδικού Τραύματος (ChildTrauma Academy) έχει αντιμετωπίσει πάνω από εκατό περιπτώσεις παιδιών που έχουν γίνει

αυτόπτες μάρτυρες στη δολοφονία κάποιου γονιού. Έχουμε εργαστεί με εκατοντάδες παιδιά που υπέστησαν βαρύτερη παραμέληση κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής τους σε ιδρύματα, ή στα χέρια γονέων ή κηδεμόνων. Ελπίζουμε ότι στις σελίδες αυτού του βιβλίου αποτυπώνονται η δύναμη και η ψυχή των παιδιών των οποίων τις ιστορίες αφηγούμαστε, καθώς και των πολλών άλλων που έχουν βιώσει παρόμοιες εμπειρίες.

Εισαγωγή

ΣΗΜΕΡΑ μπορεί να φαίνεται αδιανόητο, αλλά όταν σπούδαζα ιατρική, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, οι ερευνητές δεν έδιναν μεγάλη σημασία στις μόνιμες βλάβες που μπορεί να προκαλέσει το ψυχικό τραύμα. Ακόμη μικρότερη προσοχή δινόταν στον τρόπο με τον οποίο το τραύμα μπορεί να έβλαπτε τα παιδιά. Δε θεωρούνταν και τόσο σημαντικό για τη ζωή των παιδιών. Σύμφωνα με την τότε επικρατούσα άποψη, τα παιδιά ήταν εκ φύσεως «ανθεκτικά», με μια χαρακτηριστική ικανότητα να «ανακάμπτουν».

Όταν έγινα παιδοψυχίατρος και νευροεπιστήμονας, ο στόχος μου δεν ήταν να αντικρούσω αυτή τη λανθασμένη θεωρία. Έπειτα όμως, ως νέος ερευνητής, άρχισα να παρατηρώ στο εργαστήριο ότι μια στρεσογόνο εμπειρία –ιδίως κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής– μπορούσε να αλλάξει τον εγκέφαλο των νεαρών ζώων. Πολυάριθμες μελέτες σε ζώα έδειξαν ότι ακόμη και ένα φαινομενικά μικρό στρες κατά τη διάρκεια της βρεφονηπιακής ηλικίας θα μπορούσε να έχει μόνιμη επίδραση στην αρχιτεκτονική και στη χημεία του εγκεφάλου, άρα κατ' επέκταση και

στη συμπεριφορά. Έτσι, σκέφτηκα, γιατί να μην ισχύει το ίδιο και για τον άνθρωπο;

Το ερώτημα αυτό κυριάρχησε ακόμη περισσότερο στη σκέψη μου όταν ξεκίνησα την κλινική εργασία μου με παιδιά που αντιμετώπιζαν δυσκολίες. Σύντομα διαπίστωσα ότι η συντριπτική πλειονότητα των ασθενών μου ζούσαν ζωές μες στο χάος, την παραμέληση και/ή τη βία. Προφανώς, αυτά τα παιδιά δεν «ανέκαμπταν» – διαφορετικά, δε θα είχαν βρεθεί σε ψυχιατρική κλινική παιδών! Είχαν βιώσει κάποιο τραύμα –είχαν, λόγου χάριν, πέσει θύματα βιασμών ή είχαν γίνει αυτόπτες μάρτυρες σε φόνο– που, αν επρόκειτο για ενήλικες με ψυχιατρικά προβλήματα, θα είχε κάνει τους περισσότερους ψυχιάτρους να καταλήξουν στη διάγνωση της διαταραχής μετατραυματικού στρες (post-traumatic stress disorder – PTSD). Κι όμως, αυτά τα παιδιά αντιμετωπίζονταν σαν το τραυματικό ιστορικό τους να ήταν άνευ σημασίας και είχαν «όλως τυχαίως» αναπτύξει συμπτώματα όπως η κατάθλιψη ή η διάσπαση προσοχής, για τα οποία συχνά απαιτούνταν φαρμακευτική αγωγή.

Βέβαια, η διάγνωση της διαταραχής μετατραυματικού στρες πρωτοεμφανίστηκε στην ψυχιατρική μόλις το 1980. Αρχικά θεωρήθηκε κάτι σπάνιο, μια πάθηση που προσέβαλλε μόνο μια μειονότητα στρατιωτών οι οποίοι είχαν καταρρεύσει λόγω των εμπειριών τους στο μέτωπο του πολέμου. Σύντομα όμως, άρχισαν να εντοπίζονται τα ίδια συμπτώματα –βασανιστικές σκέψεις για το τραυματικό γεγονός, αναδρομές, διαταραγμένος ύπνος, μια αίσθηση μη πραγματικότητας, συχνά και υπερβολικά τρομάγματα, έντονο άγχος– σε θύματα βιασμών, σε θύματα φυσικών καταστροφών και σε ανθρώπους που είχαν βιώσει οι ίδιοι ατυχήματα ή σωματικά τραύματα απειλητικά για τη ζωή

ή είχαν υπάρξει αυτόπτες μάρτυρες σε τέτοια συμβάντα. Σήμερα, η ίδια πάθηση πιστεύεται ότι προσβάλλει τουλάχιστον το 7 τοις εκατό όλων των Αμερικανών,¹ και οι περισσότεροι άνθρωποι είναι εξοικειωμένοι με την ιδέα ότι το τραύμα μπορεί να έχει βαθιές και μόνιμες επιπτώσεις. Από τη φρίκη των τρομοκρατικών επιθέσεων της 11ης Σεπτεμβρίου μέχρι τις τραγικές συνέπειες του τυφώνα Κατρίνα, αναγνωρίζουμε ότι τα καταστροφικά γεγονότα μπορεί να αφήσουν ανεξίτηλα σημάδια στο ανθρώπινο μυαλό. Γνωρίζουμε πλέον –όπως έχει αποδείξει τόσο η δική μου έρευνα όσο και η έρευνα πολλών άλλων– ότι ο αντίκτυπος είναι στην πραγματικότητα πολύ μεγαλύτερος στα παιδιά απ’ ό,τι στους ενήλικες.

Έχω βάλει στόχο στη ζωή μου να καταλάβω πώς το τραύμα επηρεάζει τα παιδιά και να αναπτύξω καινοτόμους τρόπους να τα βοηθήσω να το αντιμετωπίσουν. Έχω κουράρει και έχω μελετήσει παιδιά που έχουν βιώσει κάποιες από τις πιο φρικτές εμπειρίες που μπορεί να βάλει ο νους – από τους επιζήσαντες του μακελειού του Κλάδου των Δαβιδιανών στο Γουέικο του Τέξας μέχρι παραμελημένα ορφανά της Ανατολικής Ευρώπης και επιζήσαντες γενοκτονιών. Έχω επίσης βοηθήσει δικαστήρια να βγάλουν άκρη μέσα στο πανδαιμόνιο παραπλανημένων διώξεων για «Σατανιστική Τελετουργική Κακοποίηση», που βασίστηκαν σε εξαναγκασμένες καταγγελίες από βασανισμένα, τρομοκρατημένα παιδιά. Έκανα ό,τι μπορούσα για να βοηθήσω παιδιά που είχαν γίνει μάρτυρες στη δολοφονία γονιού ή γονιών τους, και άλλα που είχαν περάσει χρόνια αλυσοδεμένα σε κλουβιά ή κλειδωμένα σε ντουλάπες.

Ενώ τα περισσότερα παιδιά δε θα υποστούν ποτέ κάτι τόσο φρικτό όσο αυτά που έχουν υποστεί πολλοί ασθε-

νείς μου, είναι σπάνιο για ένα παιδί να αποφύγει εντελώς το τραύμα. Με συντηρητικές εκτιμήσεις, περίπου το 40 τοις εκατό των παιδιών στην Αμερική² θα έχουν βιώσει τουλάχιστον ένα δυνητικά τραυματικό συμβάν μέχρι την ηλικία των δεκαοκτώ· τέτοια συμβάντα είναι ο θάνατος γονιού ή αδελφού/ής, η συνεχιζόμενη σωματική κακοποίηση και/ή παραμέληση, η σεξουαλική κακοποίηση, η εμπειρία ενός σοβαρού δυστυχήματος, η εμπειρία μιας φυσικής καταστροφής, η ενδοοικογενειακή βία ή άλλο βίαιο έγκλημα.

Μόνο το 2004, εκτιμάται ότι κατατέθηκαν στις κρατικές υπηρεσίες παιδικής πρόνοιας τρία εκατομμύρια επίσημες αναφορές για κακοποίηση ή παραμέληση παιδιών· από αυτές τις περιπτώσεις, επιβεβαιώθηκαν περίπου οι 872.000.³ Φυσικά, ο πραγματικός αριθμός των κακοποιημένων και παραμελημένων παιδιών είναι πολύ μεγαλύτερος, και αυτό επειδή τα περισσότερα περιστατικά δεν καταγγέλλονται ποτέ, ενώ κάποια πραγματικά περιστατικά δεν μπορούν να τεκμηριωθούν και να επιβεβαιωθούν επαρκώς ώστε να ληφθούν επισήμως μέτρα. Σε μια μεγάλη έρευνα, περίπου ένα στα οκτώ παιδιά κάτω των δεκαεπτά⁴ ανέφεραν κάποια μορφή σοβαρής κακομεταχείρισης από ενήλικες εντός του έτους, και περίπου το 27 τοις εκατό των γυναικών και το 16 τοις εκατό των αντρών⁵ καταγράφηκαν ως ενήλικες που είχαν υπάρξει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης κατά την παιδική ηλικία. Σε μια εθνική έρευνα που διεξήχθη το 1995, το 6 τοις εκατό των μητέρων και το 3 τοις εκατό των πατεράδων⁶ έφτασαν μάλιστα να παραδεχθούν ότι είχαν κακοποιήσει σωματικά τα παιδιά τους τουλάχιστον μία φορά.

Επίσης, εκτιμάται ότι μέχρι και δέκα εκατομμύρια παιδιά στις ΗΠΑ⁷ εκτίθενται ετησίως σε ενδοοικογενεια-

κή βία, ενώ 4 τοις εκατό των παιδιών κάτω των δεκαπέντε ετών στις ΗΠΑ⁸ χάνουν κάθε χρόνο έναν γονέα από θάνατο. Ακόμη, κάθε χρόνο κάπου 800.000 παιδιά θα περάσουν από ανάδοχες οικογένειες,⁹ ενώ εκατομμύρια άλλα γίνονται θύματα φυσικών καταστροφών και σοβαρών τροχαίων δυστυχημάτων.

Αν και δεν υπαινίσσομαι ότι όλα αυτά τα παιδιά θα υποστούν σοβαρές «βλάβες» από αυτές τις εμπειρίες, οι πιο συντηρητικές εκτιμήσεις δείχνουν ότι ανά πάσα στιγμή πάνω από οκτώ εκατομμύρια παιδιά στις ΗΠΑ πάσχουν από σοβαρά, διαγνώσιμα, συνδεδεμένα με τραυματική εμπειρία, ψυχιατρικά προβλήματα.¹⁰ Εκατομμύρια ακόμη βιώνουν λιγότερο σοβαρές, πλην όμως οδυνηρές, συνέπειες.

Περίπου το ένα τρίτο των παιδιών που κακοποιούνται¹¹ θα έχουν, ως αποτέλεσμα, κάποιο εμφανές ψυχολογικό πρόβλημα – και η έρευνα εξακολουθεί να δείχνει ότι ακόμη και φαινομενικά αμιγώς «σωματικά» προβλήματα όπως οι καρδιακές παθήσεις, η παχυσαρκία και ο καρκίνος είναι πιθανότερο να προσβάλουν παιδιά με ψυχικά τραύματα σε μεταγενέστερο στάδιο στη ζωή τους ως ενήλικες. Η συμπεριφορά των ενηλίκων απέναντι στα παιδιά, τόσο κατά τη διάρκεια των τραυματικών γεγονότων όσο και μετά, μπορεί να επηρεάσει καθοριστικά την εκδήλωση ή μη αυτών των ενδεχόμενων συνεπειών – να επηρεάσει είτε θετικά είτε αρνητικά.

Με την πάροδο των ετών, η έρευνα τόσο του δικού μου εργαστηρίου όσο και πολλών άλλων έχει συμβάλει σε πολύ βαθύτερη κατανόηση του τι προκαλεί στα παιδιά το τραύμα και πώς μπορούμε να τα βοηθήσουμε να θεραπευτούν. Το 1996 ίδρυσα την Ακαδημία Παιδικού Τραύματος (ChildTrauma Academy), μια διεπιστημονική ομάδα επαγγελματιών με στόχο τη βελτίωση της ζωής των

παιδιών υψηλού κινδύνου και των οικογενειών τους. Συνεχίζουμε το κλινικό μας έργο και έχουμε ακόμη πολλά να μάθουμε, αλλά ο κύριος στόχος μας είναι να προσφέρουμε σε άλλους επαγγελματίες του χώρου θεραπείες βασισμένες στις καλύτερες τρέχουσες γνώσεις μας. Εκπαιδεύουμε ανθρώπους που ασχολούνται με παιδιά –είτε είναι γονείς, είτε εισαγγελείς, αστυνομικοί ή δικαστικοί, κοινωνικοί λειτουργοί, γιατροί, σχεδιαστές πολιτικής ή πολιτικοί– να κατανοήσουν τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους ελαχιστοποίησης των επιπτώσεων του τραύματος και μεγιστοποίησης της ανάκαμψης. Διαβουλευόμαστε με κρατικούς και άλλους φορείς για να τους βοηθήσουμε να εφαρμόσουν τις βέλτιστες πρακτικές στην αντιμετώπιση αυτών των θεμάτων. Οι συνάδελφοί μου κι εγώ ταξιδεύουμε συστηματικά σε όλο τον κόσμο, μιλάμε σε γονείς, γιατρούς, εκπαιδευτικούς, εργαζόμενους στην παιδική πρόνοια, σε όργανα επιβολής του νόμου, αλλά και σε ανώτερα όργανα, όπως νομοθετικά σώματα ή επιτροπές και διοικητικά συμβούλια ενδιαφερόμενων εταιρειών. Τούτο το βιβλίο αποτελεί μέρος των προσπαθειών μας.

Στο *Αγόρι που μεγάλωσε σαν σκύλος* θα γνωρίσετε κάποια από τα παιδιά που μου δίδαξαν τα σημαντικότερα μαθήματα σχετικά με το πώς επηρεάζει το τραύμα τους νέους ανθρώπους. Και θα μάθετε τι χρειάζονται από εμάς –από τους γονείς και τους κηδεμόνες τους, από τους γιατρούς και την πολιτεία– αν θέλουμε να τα δούμε να χτίζουν υγιείς ζωές και υγιείς σχέσεις. Θα δείτε πώς σηματοθεύει τα παιδιά η τραυματική εμπειρία, πώς επηρεάζει την προσωπικότητά τους και την ικανότητά τους για σωματική και συναισθηματική ανάπτυξη. Θα γνωρίσετε την πρώτη μου ασθενή, την Τίνα, που η εμπειρία της από

την κακοποίηση με έφερε σε επαφή με τις επιπτώσεις του τραύματος στον παιδικό εγκέφαλο. Θα γνωρίσετε ένα γενναίο κοριτσάκι, τη Σάντυ, που τριών χρονών μπήκε σε πρόγραμμα προστασίας μαρτύρων, η οποία μου έμαθε πόση σημασία έχει να δίνεις σε ένα παιδί τη δυνατότητα να ελέγχει πλευρές της θεραπείας του. Θα γνωρίσετε ένα εκπληκτικό αγόρι, τον Τζάστιν, που μου έδειξε πώς μπορούν να ανακάμψουν τα παιδιά από ανείπωτη στέρηση. Κάθε παιδί με το οποίο έχω δουλέψει –τα παιδιά του Κλάδου των Δαβιδιανών, τα οποία έβρισκαν παρηγοριά στο να φροντίζουν το ένα το άλλο· η Λόρα, που το σώμα της δεν αναπτυσσόταν μέχρι τη στιγμή που ένιωσε ότι ήταν ασφαλής και ότι την αγαπούσαν· ο Πίτερ, ένα ορφανό από τη Ρωσία, που οι συμμαθητές του στην πρώτη δημοτικού έγιναν οι «ψυχοθεραπευτές» του– βοήθησε τους συναδέλφους μου και εμένα να τοποθετήσουμε κι ένα νέο κομμάτι στο παζλ, επιτρέποντάς μας έτσι να προωθήσουμε τη θεραπεία μας για τα τραυματισμένα παιδιά και τις οικογένειές τους.

Η δουλειά που κάνουμε μας βάζει στη ζωή των ανθρώπων τις στιγμές που είναι βαθύτατα απελπισμένοι, μόνοι, δυστυχισμένοι, φοβισμένοι και πληγωμένοι, όμως οι ιστορίες που θα διαβάσετε είναι στην πλειονότητά τους ιστορίες επιτυχίας – ιστορίες ελπίδας, επιβίωσης, θριάμβου. Όσο παράδοξο κι αν ακούγεται αυτό, όταν περιπλανιέσαι στο συναισθηματικό μακελειό που άφησαν πίσω τα χειρότερα του ανθρώπινου είδους, ανακαλύπτεις συνήθως και τα καλύτερα του ανθρώπινου είδους.

Αυτό που καθορίζει εντέλει πώς θα ξεπεράσουν τα παιδιά το τραύμα από σωματική, συναισθηματική ή ψυχολογική άποψη είναι αν οι άνθρωποι που υπάρχουν γύρω τους –ιδίως οι ενήλικες τους οποίους θα πρέπει να

μπορούν να εμπιστεύονται και να βασίζονται σε αυτούς—τα στηρίζουν, τα ενθαρρύνουν, τους δείχνουν την αγάπη τους. Η φωτιά μπορεί να ζεστάνει, μπορεί όμως και να κάψει, το νερό μπορεί να ξεδιψάσει, μπορεί όμως και να πνίξει, ο άνεμος μπορεί να χαϊδέψει, μπορεί όμως και να σαρώσει. Το ίδιο ισχύει και με τις ανθρώπινες σχέσεις: μπορούμε και να δημιουργήσουμε και να καταστρέψουμε, να αναθρέψουμε και να τρομοκρατήσουμε, να τραυματίσουμε και να θεραπεύσουμε ο ένας τον άλλο.

Στο βιβλίο αυτό θα διαβάσετε για παιδιά αξιοθαύμαστα, οι ιστορίες των οποίων μπορούν να μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε καλύτερα τη φύση και τη δύναμη των ανθρώπινων σχέσεων. Αν και πολλά από αυτά τα αγόρια και κορίτσια βίωσαν εμπειρίες πολύ πιο ακραίες από αυτές που θα ζήσουν ποτέ οι περισσότερες οικογένειες (και ευτυχώς!), οι ιστορίες τους περιέχουν διδάγματα για όλους τους γονείς· είναι ιστορίες που μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά τους και τους ίδιους να ξεπεράσουν τις αναπόφευκτες δυσκολίες και εντάσεις της ζωής.

Η επαφή μου με τραυματισμένα και κακοποιημένα παιδιά με έκανε επίσης να στοχαστώ πολύ για τη φύση του ανθρώπινου είδους και για τη διαφορά ανάμεσα στον άνθρωπο και στην ανθρωπιά. Δεν έχουν όλοι οι άνθρωποι ανθρωπιά. Η ανθρωπιά αποκτάται μέσα από τη μάθηση. Η διαδικασία αυτής της μάθησης —και το γεγονός ότι μερικές φορές μπορεί να έχει το αντίθετο από το επιθυμητό αποτέλεσμα— συμπεριλαμβάνεται επίσης στη θεματική αυτού του βιβλίου. Οι ιστορίες που περιέχει διερευνούν τις απαραίτητες για την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης συνθήκες — αλλά και εκείνες που, στην αντίθετη περίπτωση, θα παραγάγουν σκληρότητα και αδιαφορία. Αποκαλύπτουν δε πώς αναπτύσσεται ο εγκέφαλος του

παιδιού και πώς διαμορφώνεται από τους ανθρώπους του περιβάλλοντός του. Και φανερώνουν με ποιον τρόπο μπορούν η άγνοια, η φτώχεια, η βία, η σεξουαλική κακοποίηση, το χάος και η παραμέληση να έχουν ολέθριες συνέπειες στον αναπτυσσόμενο εγκέφαλο και στην εκκολαπτόμενη προσωπικότητα.

Ανέκαθεν με ενδιέφερε να κατανοήσω την ανθρώπινη ανάπτυξη, και μάλιστα να καταλάβω γιατί άλλοι ενήλικες γίνονται άνθρωποι παραγωγικοί, υπεύθυνοι και καλόκαρδοι, ενώ άλλοι ασκούν στους γύρω τους την κακοποίηση που βίωσαν οι ίδιοι ως παιδιά και ακόμη περισσότερη. Η δουλειά που κάνω μου έχει αποκαλύψει πολλά για την ηθική ανάπτυξη, για τις ρίζες του κακού και για τον τρόπο με τον οποίο οι γενετικές προδιαθέσεις και οι περιβαλλοντικές επιρροές μπορούν να διαμορφώσουν κρίσιμες αποφάσεις οι οποίες, με τη σειρά τους, επηρεάζουν μελλοντικές επιλογές και, εντέλει, τι άνθρωποι θα γίνουμε. Δεν πιστεύω στη «δικαιολογημένη βία», έχω διαπιστώσει όμως ότι υπάρχουν πολυσύνθετες αλληλεπιδράσεις, που εντοπίζονται από την πρώιμη κιόλας παιδική ηλικία, οι οποίες επηρεάζουν την ικανότητά μας να οραματιζόμαστε επιλογές και που στο μέλλον μπορούν να περιορίσουν την ικανότητά μας να παίρνουμε τις βέλτιστες αποφάσεις. Η δουλειά μου με έχει οδηγήσει στο σταυροδρόμι νου και εγκεφάλου, εκεί όπου κάνουμε επιλογές και βιώνουμε επιρροές οι οποίες καθορίζουν αν θα γίνουμε αληθινοί άνθρωποι με ανθρωπιά ή όχι. Το αγόρι που μεγάλωσε σαν σκύλος περιέχει κάποια πράγματα απ' όσα έμαθα από τη δουλειά μου για το θέμα αυτό. Παρά τον πόνο και τον φόβο τους, τα παιδιά που παρουσιάζονται σε αυτό το βιβλίο –και πολλά άλλα όπως αυτά– έχουν επιδείξει τρομερή γενναιότητα και ανθρωπιά και με γεμίζουν

ελπίδα. Από αυτά τα παιδιά έμαθα πολλά για την απώλεια, για την αγάπη και τη θεραπεία.

Τα σημαντικότερα μαθήματα που πήρα από αυτά τα παιδιά μάς αφορούν όλους. Διότι, για να καταλάβουμε το τραύμα, πρέπει να καταλάβουμε τη μνήμη. Για να δούμε πώς θεραπεύονται τα παιδιά, πρέπει να καταλάβουμε πώς μαθαίνουν να αγαπούν, πώς αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις, πώς τα επηρεάζει το στρες. Μόνο αν αναγνωρίσουμε τον καταστροφικό αντίκτυπο που μπορεί να έχουν η βία και η απειλή στην ικανότητά μας να αγαπούμε και να εργαζόμαστε, θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε καλύτερα τον εαυτό μας και να γαλουχήσουμε τους ανθρώπους στη ζωή μας, ιδίως τα παιδιά.

Ο κόσμος της Τίνας

Η ΤΙΝΑ ήταν η πρώτη μου ανήλικη ασθενής, μόλις επτά χρονών όταν τη γνώρισα. Καθόταν στην αίθουσα αναμονής της παιδοψυχιατρικής κλινικής του Πανεπιστημίου του Σικάγου· μικροσκοπική, εύθραυστη, στριμωγμένη ανάμεσα στη μητέρα και τα αδέρφια της, δεν ήξερε τι να περιμένει από τον καινούριο της γιατρό. Την οδήγησα στο γραφείο μου και έκλεισα την πόρτα ενώ παράλληλα αναρωτιόμουν ποιος από τους δυο μας ήταν πιο αγχωμένος; το μικροκαμωμένο Αφροαμερικανό κοριτσάκι –ούτε ένα μέτρο ύψος– με τα σφιχτοπλεγμένα κοτσιδάκια ή ο σχεδόν δίμετρος λευκός τύπος με τη μακριά χαίτη από ατίθασες μπούκλες; Η Τίνα κάθισε στον καναπέ και με περιεργάστηκε από την κορφή ως τα νύχια. Ύστερα πετάχτηκε από τη θέση της, διέσχισε το δωμάτιο, ήρθε και κάθισε στα πόδια μου και φώλιασε στην αγκαλιά μου.

Συγκινήθηκα. Τι τρυφερή κίνηση. Τι γλυκό παιδάκι. Κι εγώ ο βλάκας που είχα άγχος. Τότε ανασηκώθηκε ελαφρά, έφερε το χέρι της στον καβάλο μου κι έκανε να μου ανοίξει το φερμουάρ. Το άγχος διαλύθηκε μεμιάς. Με κυρίευσε η θλίψη. Της πήρα το χέρι από το εσωτερι-

κό των μηρών μου και την απομάκρυνα απαλά από την αγκαλιά μου.

Το πρωί πριν από την πρώτη συνάντηση με την Τίνα διάβασα τον «φάκελό» της – μια μικρή σελίδα χαρτί με ελάχιστες πληροφορίες που είχαν ληφθεί κατά τη διάρκεια μιας τηλεφωνικής συνέντευξης από τον συνεργάτη μας στην καταγραφή ιστορικού. Η Τίνα ζούσε με τη μητέρα της τη Σάρα και δυο μικρότερα αδέρφια. Η Σάρα είχε καλέσει την παιδοψυχιατρική κλινική επειδή το σχολείο της κόρης της επέμενε να την πάει για αξιολόγηση. Η Τίνα είχε «επιθετική» και «ανάρμοστη» συμπεριφορά προς τους συμμαθητές της. Έδειχνε τα γεννητικά της όργανα, χτυπούσε τα άλλα παιδιά, χρησιμοποιούσε σεξουαλικό λεξιλόγιο στην ομιλία της, προσπαθούσε να εμπλέξει τους συμμαθητές της σε σεξουαλικά παιχνίδια. Δεν πρόσεχε στην τάξη και σπάνια ανταποκρινόταν σε εντολές και οδηγίες.

Η πιο σχετική πληροφορία που περιλάμβανε το σύντομο ιστορικό της ήταν ότι η Τίνα είχε κακοποιηθεί για διάστημα δύο ετών, από την ηλικία των τεσσάρων μέχρι την ηλικία των έξι. Ο δράστης ήταν ένα δεκαεξάχρονο αγόρι, ο γιος της μπέμπι σίτερ των παιδιών. Είχε ασελγήσει και στην Τίνα και στον μικρότερο αδελφό της τον Μάικλ όσο η μητέρα τους απουσίαζε στη δουλειά. Η μητέρα της Τίνας ήταν ανύπαντρη. Φτωχή, αλλά όχι πλέον συντηρούμενη με κρατικά επιδόματα, την περίοδο εκείνη η Σάρα εργαζόταν με τον κατώτατο μισθό σε ένα μικρό σουπερμάρκετ για να συντηρήσει την οικογένειά της. Η μόνη βοήθεια που άντεχε η τσέπη της ήταν μια άτυπη συμφωνία με τη γειτόνισσα του διπλανού διαμερίσματος. Η οποία γειτόνισσα, όμως, άφηνε συχνά τα παιδιά με τον γιο της για να βγει για ψώνια και δουλειές. Και ο γιος ήταν ψυχικά άρρωστος. Έδενε τα παιδιά, τα βίαζε, τα σοδόμιζε με

διάφορα αντικείμενα και απειλούσε να τα σκοτώσει αν το μαρτυρούσαν. Κάποια στιγμή τον έπιασε η μητέρα του στα πράσα και έβαλε τέλος στην κακοποίηση.

Η Σάρα δεν ξανάφησε ποτέ τη γειτόνισσα να κρατήσει τα παιδιά, αλλά η ζημιά είχε ήδη γίνει. (Στο αγόρι ασκήθηκε ποινική δίωξη· μπήκε σε πρόγραμμα ψυχιατρικής παρακολούθησης, όχι στη φυλακή.) Και να μας τώρα εδώ, έναν χρόνο αργότερα. Το κορίτσι είχε σοβαρά προβλήματα, η μητέρα δεν είχε χρήματα, κι εγώ δεν είχα ιδέα περί κακοποιημένων παιδιών.

«Έλα. Πάμε να ζωγραφίσουμε» της είπα γλυκά καθώς την απομάκρυνα από την αγκαλιά μου. Έδειχνε αναστατωμένη. Με είχε δυσαρεστήσει; Είχα θυμώσει; Μελέτησε γεμάτη αγωνία το πρόσωπό μου με τα σκούρα καστανά μάτια της, παρακολούθησε τις κινήσεις μου και αφουγκράστηκε τη φωνή μου μήπως κι έπιανε κάποιο μη λεκτικό στοιχείο που θα τη βοηθούσε να καταλάβει τι γινόταν εκείνη τη στιγμή μεταξύ μας. Η συμπεριφορά μου δεν κολλούσε στον εσωτερικό της κατάλογο των προηγούμενων εμπειριών της με άντρες. Για εκείνη οι άντρες ήταν μόνο σεξουαλικά αρπακτικά· στη ζωή της δεν είχε γνωρίσει ούτε στοργικό πατέρα, ούτε τρυφερό παππού, ούτε κάποιον καλόκαρδο θείο, ούτε μεγαλύτερο προστάτη-αδελφό. Τα μόνα ενήλικα αρσενικά που είχε γνωρίσει ήταν οι συχνά ακατάλληλοι σύντροφοι της μητέρας της και ο δικός της βιαστής. Η εμπειρία της είχε μάθει ότι οι άντρες ήθελαν σεξ, είτε από εκείνη είτε από τη μητέρα της. Άρα, εντελώς λογικά από την πλευρά της, υπέθεσε ότι αυτό ήθελα κι εγώ.

Τι έπρεπε να κάνω; Πώς αλλάζεις μέσα σε μία εβδομαδιαία συνεδρία ψυχοθεραπείας συμπεριφορές ή πεποιθήσεις που έχουν ζυμωθεί από χρόνια εμπειρίας; Καμία

εμπειρία μου και καμία προηγούμενη εκπαίδευσή μου δε με είχε προετοιμάσει γι' αυτό το μικρό κορίτσι. Δεν την καταλάβαινα. Έτσι αλληλεπιδρούσε με όλους όσους γνώριζε, ακόμη και γυναίκες και κορίτσια – σαν να ήθελαν από εκείνη σεξ; Ήταν ο μόνος τρόπος που ήξερε για να κάνει φίλους; Η παρορμητικότητα και η επιθετικότητά της στο σχολείο είχαν να κάνουν με αυτό; Σκέφτηκε ότι την είχα απορρίψει; Και πώς θα μπορούσε να την επηρεάσει αυτή η σκέψη της απόρριψης;

Ήταν 1987. Ήμουν υπότροφος στην Ψυχιατρική Παιδιών και Εφήβων στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου και είχα μόλις ξεκινήσει το πρώτο από τα δύο τελευταία έτη της καλύτερης ιατρικής εκπαίδευσης στη χώρα. Είχα πίσω μια ντουζίνα χρόνια μεταπτυχιακής εκπαίδευσης. Είχα πτυχίο ιατρικής, διδακτορικό, και είχα ολοκληρώσει τρία χρόνια ως ειδικευόμενος στην παθολογία και στη γενική ψυχιατρική. Διηύθυνα ένα ερευνητικό εργαστήριο νευροεπιστημών που μελετούσε τα συστήματα απόκρισης του εγκεφάλου στο στρες. Είχα μάθει τα πάντα για τα εγκεφαλικά κύτταρα και τα εγκεφαλικά συστήματα, τα πολύπλοκα δίκτυά τους και τη χημεία τους. Είχα περάσει τρία χρόνια προσπαθώντας να καταλάβω τον ανθρώπινο εγκέφαλο. Και μετά από όλον αυτό τον χρόνο, το μόνο που σκέφτηκα να κάνω ήταν το εξής: Κάθισα μαζί με την Τίνα σ' ένα μικρό τραπέζι που είχα βάλει στο γραφείο μου και της έδωσα ένα κουτί με μπογιές κι ένα μπλοκ ζωγραφικής με εικόνες. Το άνοιξε κι άρχισε να ξεφυλλίζει. «Μπορώ να χρωματίσω;» ρώτησε ντροπαλά, προφανέστατα αβέβαιη για το τι έπρεπε να κάνει σ' αυτή την παράξενη κατάσταση.

«Φυσικά» της είπα. «Τι χρώμα να κάνουμε το φουστάνι της;» τη ρώτησα. «Μπλε ή κόκκινο;»

«Κόκκινο».

«Εντάξει». Σήκωσε ψηλά τη χρωματισμένη σελίδα της περιμένοντας την έγκρισή μου. «Πολύ ωραίο» της είπα. Χαμογέλασε. Τα επόμενα σαράντα λεπτά μείναμε καθισμένοι στο πάτωμα, πλάι πλάι, χρωματίζοντας σιωπηλοί, ανταλλάσσοντας μπογιές, δείχνοντας ο ένας στον άλλο το έργο μας και προσπαθώντας να συνηθίσουμε να συνυπάρχουμε στον ίδιο χώρο μ' έναν άγνωστο. Όταν η συνεδρία μας τελείωσε, συνόδευσα την Τίνα πίσω στην αίθουσα υποδοχής της κλινικής. Η μητέρα της κρατούσε ένα μωρό στην αγκαλιά και μιλούσε στον τετράχρονο γιο της· με ευχαρίστησε και κλείσαμε ραντεβού για την επόμενη εβδομάδα. Μόλις έφυγαν, κατάλαβα πως έπρεπε οπωσδήποτε να μιλήσω με κάποιον επόπτη πιο έμπειρο από μένα, κάποιον που θα μπορούσε να με βοηθήσει να σκεφτώ πώς θα βοηθούσα αυτό το κοριτσάκι.

Η εποπτεία στην εκπαίδευση στον χώρο της ψυχικής υγείας είναι ένας όρος παραπλανητικός. Όταν ήμουν ειδικευόμενος γιατρός και μάθαινα να περνάω φλεβοκαθετήρα, να κάνω ανάνηψη ή να παίρνω αίμα, εκεί ήταν παρόντες μεγαλύτεροι σε ηλικία και πιο έμπειροι γιατροί για να με καθοδηγήσουν, να με βοηθήσουν, να με επιπλήξουν και να με διδάξουν. Δεχόμουν επιτόπου σχόλια –συνήθως αρνητικά– για την επίδοσή μου. Και ενώ ακολουθούσαμε το μοντέλο «βλέπε, κάνε, μάθαινε», εκεί γύρω υπήρχε πάντα κάποιος ανώτερος, πιο έμπειρος κλινικός ιατρός για να βοηθήσει στις επαφές μας με τους ασθενείς.

Δεν ισχύει το ίδιο για την ψυχιατρική. Ως ειδικευόμενος, όποτε ήμουν με κάποιον ασθενή, ή με ασθενή και την οικογένειά του, σχεδόν πάντοτε δούλευα μόνος. Μετά τη συνάντησή με τον ασθενή –συνήθως μετά από αρκετές συναντήσεις–, συζητούσα το περιστατικό με τον επόπτη

μου. Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης, ένας υπότροφος ψυχιατρικής θα έχει, υπό κανονικές συνθήκες, αρκετούς επόπτες για την κλινική εργασία. Συχνά παρουσίαζα το ίδιο παιδί ή το ίδιο θέμα σε πολλούς επόπτες παράλληλα, για να συγκεντρώσω τις διαφορετικές εντυπώσεις τους και να ωφεληθώ από τις αλληλοσυμπληρούμενες γνώσεις και συμβουλές τους. Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα διαδικασία με σημαντικά πλεονεκτήματα, αλλά με κάποιες σαφείς ελλείψεις επίσης, τις οποίες θα ανακάλυπτα οσονούπω.

Παρουσίασα λοιπόν την περίπτωση της Τίνας στον πρώτο μου επόπτη, τον δρα Ρόμπερτ Στάιν*. Ήταν νέος, σοβαρός, ευφυής και εκπαιδευόταν για ψυχαναλυτής. Είχε μακρύ μούσι και έδειχνε να φοράει τα ίδια ρούχα κάθε μέρα, σαν «στολή»: μαύρο κοστούμι, μαύρη γραβάτα, λευκό πουκάμισο. Φαινόταν πολύ πιο έξυπνος από μένα. Χρησιμοποιούσε με άνεση την ψυχιατρική ορολογία: «μητρική ενδοβολή», «αντικειμενοτρόπος σχέση», «αντιμεταβίβαση», «στοματική καθήλωση». Και όποτε το έκανε, τον κοίταζα στα μάτια, έπαιρνα το σοβαρό και στοχαστικό ύφος μου και κουνούσα το κεφάλι καταφατικά, σαν αυτό που έλεγε να μου ξεκαθάριζε αίφνης κάθε απορία: «Α, ναι, μάλιστα. Πολύ ωραία. Θα το έχω υπόψη μου». Όμως αυτό που πραγματικά σκεφτόμουν ήταν: «Μα τι διάολο λέει τώρα;».

Του έκανα μια συνοπτική παρουσίαση, όπου περιέγραφα τα συμπτώματα της Τίνας, το ιστορικό της, την οικογένειά της και τις καταγγελίες από το σχολείο της, ενώ διηγήθηκα και τα βασικά σημεία της πρώτης μου συνά-

* Σε όλο το βιβλίο, ο αστερίσκος (*) μετά από ένα όνομα δηλώνει ότι πρόκειται για ψευδώνυμο.

ντησης μαζί της. Όση ώρα μιλούσα, ο δρ Στάιν κρατούσε σημειώσεις. Όταν τέλειωσα, με ρώτησε: «Λοιπόν; Τι λέτε ότι έχει;».

Δεν είχα ιδέα. «Δεν είμαι βέβαιος» είπα διστακτικά. Η ιατρική εκπαίδευση μαθαίνει τους νέους γιατρούς να φαίνονται πολύ λιγότερο ανίδεοι απ' ό,τι πραγματικά είναι. Κι εγώ ήμουν ανίδεος. Ο δρ Στάιν το διαισθάνθηκε και μου πρότεινε να χρησιμοποιήσω τον διαγνωστικό οδηγό για τις ψυχικές διαταραχές, το Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο (Diagnostic and Statistical Manual – DSM).

Εκείνη την εποχή είχαμε την έκδοση DSM III. Κάθε δέκα περίπου χρόνια κυκλοφορεί μια αναθεωρημένη έκδοση του εγχειριδίου αυτού, ώστε να συμπεριληφθούν οι πιο πρόσφατες επικαιροποιήσεις στο πεδίο της έρευνας, καθώς και νέες ιδέες σχετικά με διαταραχές. Η συγκεκριμένη διαδικασία διέπεται από αντικειμενικές αρχές, επηρεάζεται όμως από κοινωνικοπολιτικές και άλλες μη επιστημονικές διαδικασίες. Για παράδειγμα, κάποτε στο DSM η ομοφυλοφιλία χαρακτηριζόταν «διαταραχή», τώρα όχι. Αλλά το κύριο πρόβλημα με το DSM –μέχρι σήμερα– είναι ότι πρόκειται για έναν κατάλογο διαταραχών βασισμένο σε λίστες συμπτωμάτων. Μοιάζει με εγχειρίδιο οδηγιών για υπολογιστή, γραμμένο από επιτροπή που δε γνωρίζει τίποτα για το υλισμικό και το λογισμικό του μηχανήματος, ένα εγχειρίδιο που επιχειρεί να καθορίσει την αιτία και τη θεραπεία για τα προβλήματα του υπολογιστή ζητώντας μας να παρατηρήσουμε τους ήχους που βγάζει. Όπως είχα μάθει από τη δική μου έρευνα και εκπαίδευση, είναι πολύ περίπλοκα τα συστήματα σε αυτό το «μηχάνημα» – τον ανθρώπινο εγκέφαλο, εν προκειμένω. Κατά συνέπεια, μου φαινόταν ότι το ίδιο «αποτέλεσμα» θα μπορούσε να προκληθεί από πολλά και διά-

φορα προβλήματα στο εσωτερικό του. Αλλά το DSM δε δίνει εξηγήσεις γι' αυτά.

«Ωστε είναι απρόσεκτη, απείθαρχη, παρορμητική, προκλητική, ανυπάκουη, επιθετική, αντιδραστική και έχει προβλήματα με τους συνομηλίκους της. Πληροί τα διαγνωστικά κριτήρια για τη διαταραχή ελλειμματικής προσοχής και την εναντιωματική προκλητική διαταραχή» κατέληξε ο δρ Στάιν.

«Ναι, μάλλον» είπα. Αλλά δε με είχε πείσει. Η Τίνα βίωνε κάτι περισσότερο ή κάτι διαφορετικό απ' ό,τι περιέγραφαν αυτές οι διαγνωστικές ταμπέλες. Από την έρευνά μου στο πεδίο του εγκεφάλου είχα μάθει ότι συστήματα που εμπλέκονταν στον έλεγχο και στην εστίαση της προσοχής μας ήταν εξαιρετικά πολύπλοκα. Ήξερα επίσης ότι υπήρχαν πολλοί γενετικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες που μπορούσαν να τα επηρεάσουν. Δεν ήταν, αλήθεια, παραπλανητικός ο χαρακτηρισμός της Τίνας ως «προκλητικής», δεδομένου ότι η «μη συμμόρφωσή» της ήταν πιθανότατα αποτέλεσμα της θυματοποίησής της; Και τι να πούμε για τη σύγχυση που την έκανε να πιστεύει ότι ήταν φυσιολογική η σεξουαλική συμπεριφορά με ενήλικες και συνομηλίκους σε δημόσιους χώρους; Τι να πούμε και για την καθυστέρησή της στην ομιλία και στη γλώσσα; Και αν όντως είχε διαταραχή ελλειμματικής προσοχής (attention deficit disorder – ADD), θα μπορούσε η σεξουαλική κακοποίηση να συντελέσει στο να κατανοήσουμε πώς αντιμετωπίζεται ένας τέτοιος ασθενής;

Δεν έθεσα όμως κανένα από αυτά τα ερωτήματα. Απλώς κοίταζα τον δρ Στάιν και κουνούσα το κεφάλι σαν να άκουγα με τεράστιο ενδιαφέρον τα όσα με δίδασκε.

«Πηγαίνετε να διαβάσετε ψυχοφαρμακολογία της ADD και τα ξαναλέμε την επόμενη εβδομάδα» με συμβούλεψε.

Άφησα τον δρ Στάιν με ένα αίσθημα σύγχυσης ανάμεικτης με απογοήτευση. Αυτό σήμαινε λοιπόν να είσαι παιδοψυχίατρος; Είχα εκπαιδευτεί ως γενικός ψυχίατρος (ενηλίκων) και ήμουν εξοικειωμένος με τα όρια της εποπτείας, και με τα όρια της διαγνωστικής μας προσέγγισης, αλλά δεν ήμουν καθόλου εξοικειωμένος με τα διάχυτα προβλήματα των παιδιών που έβλεπα. Ήταν παιδιά κοινωνικά περιθωριοποιημένα, αναπτυξιακά καθυστερημένα, βαθιά διαταραγμένα, και στέλνονταν στην κλινική μας για να «διορθώσουμε» εμείς πράγματα που στα μάτια μου φαίνονταν μη διορθώσιμα με τα εργαλεία που είχαμε στη διάθεσή μας. Πώς θα μπορούσαν μερικές ώρες τον μήνα και μια φαρμακευτική συνταγή να αλλάξουν τη στάση και τη συμπεριφορά της Τίνας; Πίστευε πραγματικά ο δρ Στάιν ότι το Ritalin ή κάποιο άλλο φάρμακο για την ADD θα έλυσε τα προβλήματα αυτού του κοριτσιού;

Ευτυχώς, είχα κι άλλον επόπτη: έναν σοφό, έναν υπέροχο άνθρωπο, έναν πραγματικό γίγαντα στο πεδίο της ψυχιατρικής, τον δρ Γιαρλ Ντάιρουντ. Ήταν κι αυτός από τη Βόρεια Ντακότα, όπως εγώ, και ταιριάξαμε αμέσως. Όπως και ο δρ Στάιν, ο δρ Ντάιρουντ είχε εκπαιδευτεί στην αναλυτική μέθοδο. Είχε όμως επίσης αποκτήσει πολυετή πραγματική εμπειρία μέσα από τις προσπάθειές του να καταλάβει και να βοηθήσει τους ανθρώπους. Και είχε αφήσει αυτή την εμπειρία, όχι μόνο τις θεωρίες του Φρόυντ, να διαμορφώσει την οπτική του.

Με άκουγε με προσοχή όση ώρα του περιέγραφα την περίπτωση της Τίνας. Όταν τέλειωσα, μου χαμογέλασε και είπε: «Σου άρεσε που ζωγραφίσατε παρέα;».

Το σκέφτηκα για μια στιγμή και απάντησα: «Ναι, μου άρεσε».

Τότε ο δρ Ντάιρουντ είπε: «Θαυμάσια αρχή κάνατε. Πες μου κι άλλα». Αρχισα να απαριθμώ τα συμπτώματα της Τίνας και τις καταγγελίες των μεγάλων για τα φερσίματά της.

«Όχι, όχι. Μίλησέ μου για εκείνη. Όχι για τα συμπτώματά της».

«Τι εννοείτε;»

«Πού μένει; Πώς είναι το διαμέρισμά της, τι ώρα πέφτει για ύπνο, τι κάνει κατά τη διάρκεια της μέρας; Μίλησέ μου γι' αυτήν».

Αναγκάστηκα να παραδεχθώ ότι δεν ήξερα τίποτα για όσα με ρωτούσε. «Αφιέρωσε λίγο χρόνο για να τη γνωρίσεις. Να γνωρίσεις την ίδια – όχι τα συμπτώματά της. Μάθε για τη ζωή της» με συμβούλεψε.

Στις αμέσως επόμενες συνεδρίες, η Τίνα κι εγώ χρωματίσαμε, παίξαμε εύκολα παιχνίδια και κουβεντιάσαμε για τα πράγματα που της άρεσε να κάνει. Όταν ρωτώ παιδιά σαν την Τίνα τι θέλουν να γίνουν όταν μεγαλώσουν, συχνά μου απαντούν «αν μεγαλώσω», επειδή έχουν δει τόσο πολύ θάνατο και τόσο πολλή βία στο σπίτι και στις γειτονιές τους, που δεν είναι καθόλου σίγουρα αν θα καταφέρουν να φτάσουν μέχρι την ενηλικίωση. Στις συζητήσεις μας, η Τίνα άλλες φορές μου έλεγε ότι ήθελε να γίνει δασκάλα και άλλες ότι ήθελε να γίνει κομμώτρια, πάντα με τις τόσο συνηθισμένες, ραγδαία μεταβαλλόμενες διαθέσεις και επιθυμίες ενός κοριτσιού της ηλικίας της. Όταν όμως συζητούσαμε τις λεπτομέρειες αυτών των στόχων, έπαιρνε αρκετή ώρα μέχρι να μπορέσω να τη βοηθήσω να δεχτεί ότι το μέλλον δεν είναι μια σειρά από απρόβλεπτα γεγονότα που απλώς σου συμβαίνουν, αλλά

κάτι που το σχεδιάζεις, κάτι που μπορείς να το προβλέψεις, ακόμη και να το αλλάξεις.

Μίλησα επίσης με τη μητέρα της για τη συμπεριφορά της στο σχολείο και στο σπίτι και ανακάλυψα περισσότερα πράγματα για τη ζωή της Τίνας. Υπήρχε φυσικά η καθημερινή ρουτίνα του σχολείου. Δυστυχώς, μετά το σχολείο μεσολαβούσαν αρκετές ώρες ανάμεσα στην επιστροφή τη δική της και του αδελφού της στο σπίτι και στο σχόλασμα της Σάρας από τη δουλειά. Η Σάρα τα έβαζε να της τηλεφωνούν τακτικά με το που έφταναν στο σπίτι, ενώ υπήρχαν και γείτονες εκεί γύρω αν χρειαζόταν να επικοινωνήσουν με κάποιον σε περίπτωση ανάγκης, δεν ήθελε όμως να διακινδυνεύσει κι άλλη κακοποίηση από φροντιστή. Έτσι, τα παιδιά έμεναν μόνα στο σπίτι, συνήθως βλέποντας τηλεόραση. Και καμιά φορά, όπως παραδέχθηκε η Σάρα, λόγω αυτού που είχαν περάσει και τα δύο, υπήρχε και σεξουαλικό παιχνίδι στο μενού.

Η Σάρα δεν ήταν από τις μητέρες που παραμελούν τα παιδιά τους, όταν όμως εργάζεσαι για να θρέψεις τρία μικρά παιδιά, το αποτέλεσμα είναι να νιώθεις εξάντληση, απόγνωση και βαθιά απογοήτευση. Κάθε γονιός θα δυσκολευόταν πολύ να αντιμετωπίσει τις συναισθηματικές ανάγκες αυτών των τραυματισμένων παιδιών. Είχαν ελάχιστο χρόνο στη διάθεσή τους για να παίξουν όλοι μαζί ή απλώς να συνυπάρξουν. Όπως συμβαίνει σε πολλά νοικοκυριά που ζορίζονται οικονομικά, υπήρχε πάντα κάποια επείγουσα και πιεστική ανάγκη, κάποια οικονομική ή συναισθηματική έκτακτη κατάσταση που απαιτούσε άμεση προσοχή και ενασχόληση ώστε να αποφευχθεί μια ολοκληρωτική καταστροφή, όπως η απώλεια της στέγης ή της εργασίας, ή ένα τεράστιο χρέος.

Καθώς προχωρούσε η δουλειά μου με την Τίνα, η Σάρα πάντα χαμογελούσε κάθε φορά που μ' έβλεπε. Η ώρα της συνεδρίας μου με την Τίνα ήταν για εκείνη η μοναδική φορά μέσα στην εβδομάδα της που της έδινε τη δυνατότητα να περάσει χρόνο με τα άλλα της παιδιά. Η Τίνα έμπαινε τρέχοντας στο γραφείο μου ενώ εγώ έβρισκα την ευκαιρία να χαζολογήσω λίγο με τον μικρό της αδελφό (έκανε κι αυτός ψυχοθεραπεία, αλλά με άλλον γιατρό και άλλες ώρες) και να παίξω και να γελάσω με το μωρό. Αφού σιγουρευόμουν ότι είχαν τακτοποιηθεί στην αίθουσα αναμονής και είχαν κάτι για να απασχοληθούν, πήγαινα στην Τίνα, η οποία είχε ήδη θρονιαστεί στο καρεκλάκι της στο γραφείο μου και με περίμενε.

«Τι θα κάνουμε σήμερα;» με ρωτούσε, κοιτάζοντας τα επιτραπέζια, τα μπλοκ ιχνογραφίας και τα παιχνίδια που είχε κατεβάσει από τα ράφια και είχε αραδιάσει πάνω στο τραπέζι. Με κοίταζε με ανυπομονησία ενώ εγώ έκανα ότι έστυβα το μυαλό μου για να αποφασίσω.

Στύλωνα το βλέμμα σε κάποιον από τα επιτραπέζια στο τραπέζι και έλεγα: «Χμ... Τι λες για το Μικροί Γιατροί;». Έσκαγε στα γέλια. «Ναι!» Εκείνη συντόνιζε το παιχνίδι. Εγώ σιγά σιγά εισήγαγα νέες έννοιες, όπως το να περιμένουμε και να σκεφτόμαστε προτού αποφασίσουμε την επόμενη κίνησή μας. Κατά καιρούς μοιραζόταν αυθόρμητα μαζί μου κάποιο συμβάν ή κάποια ελπίδα ή κάποιο φόβος της. Εγώ τότε της έκανα διευκρινιστικές ερωτήσεις, για να αποκτήσω καθαρότερη εικόνα. Μετά εκείνη επανέφερε την προσοχή μας στο παιχνίδι. Κι έτσι, βδομάδα τη βδομάδα, λίγο λίγο, γνώρισα την Τίνα.

Αργότερα εκείνο το φθινόπωρο, όμως, η Τίνα άρχισε να έρχεται αργοπορημένη στις συνεδρίες μας, κι αυτό κράτησε για αρκετές συνεχόμενες εβδομάδες. Επειδή τα

ραντεβού διαρκούσαν μόνο μία ώρα, αυτό πολλές φορές είχε σαν αποτέλεσμα να μη μας μένουν πάνω από είκοσι λεπτά συνεδρίας. Έκανα το λάθος να το αναφέρω στον δρα Στάιν σε μία από τις ενημερωτικές συναντήσεις μας. Ανασήκωσε τα φρύδια και με κοίταξε με απογοήτευση.

«Τι πιστεύετε ότι συμβαίνει εδώ;»

«Δεν είμαι βέβαιος. Νομίζω ότι η μαμά φαίνεται να έχει χάσει κάπως τον έλεγχο της κατάστασης».

«Πρέπει να ερμηνεύσετε την αντίσταση».

«Α, μάλιστα». Τι διάλογο εννοεί ο τύπος; Ότι η Τίνα δε θέλει να συνεχίσει τη θεραπεία και γι' αυτό με κάποιον τρόπο αναγκάζει τη μητέρα της να αργούν; «Ποια αντίσταση εννοείτε; Της Τίνας ή της μητέρας;» ρώτησα.

«Η μητέρα εξέθεσε σε κίνδυνο αυτά τα παιδιά. Μπορεί να μην της αρέσει που αυτό το παιδί προσελκύει τώρα την προσοχή σας. Μπορεί να θέλει να παραμείνει το παιδί της διαταραγμένο» είπε.

«Ω» έκανα. Δεν ήξερα τι να σκεφτώ. Γνώριζα ότι οι ψυχοθεραπευτές ερμήνευαν συχνά την αργοπορία στις συνεδρίες ως ένδειξη «αντίστασης» στην αλλαγή, αυτό όμως είχε αρχίσει να φαίνεται παράλογο, και ειδικά στη δική μας περίπτωση. Από τη μια οι αργοπορίες δε φαινόταν να είναι τυχαίο περιστατικό, από την άλλη, όμως, ακουγόταν τραβηγμένο από τα μαλλιά να κατηγορείς ανθρώπους σαν τη μαμά της Τίνας, η οποία, απ' ό,τι μπορούσα να αντιληφθώ, έκανε τα πάντα για να βοηθήσει την κόρη της. Προφανώς της ήταν δύσκολο να έρχεται στην κλινική. Για να φτάσει στο ιατρικό κέντρο, έπρεπε να πάρει τρία διαφορετικά λεωφορεία, τα οποία συχνά καθυστερούσαν στο μποτιλιάρισμα του αδυσώπητου χειμώνα του Σικάγου· άνθρωπο δεν είχε να κρατάει τα υπόλοιπα παιδιά, άρα έπρεπε να τα φέρνει όλα μαζί της·

μερικές φορές αναγκαζόταν να δανειστεί χρήματα για τα εισιτήρια του λεωφορείου. Μου φαινόταν πως έκανε ό,τι μπορούσε σε μια εξαιρετικά δύσκολη κατάσταση.

Κάποια στιγμή λίγο πιο μετά, καθώς έβγαινα από το κτίριο μια παγερή νύχτα, είδα την Τίνα και την οικογένειά της να περιμένουν το λεωφορείο για το σπίτι τους. Στέκονταν στο σκοτάδι, και το χιόνι έπεφτε αργά μέσα από το χλωμό φως ενός φανοστάτη. Η Σάρα κρατούσε το μωρό και η Τίνα καθόταν στο παγκάκι της στάσης πλάι στον αδελφό της, κάτω από τη λάμπα. Τα δυο αδέλφια κάθονταν κολλητά το ένα στο άλλο, κρατώντας τα χέρια και κουνώντας αργά τα πόδια τους μπρος πίσω. Τα πόδια τους δεν έφταναν στο έδαφος και πηγαινοέρχονταν ρυθμικά σε απόλυτο συγχρονισμό. Ήταν 18.45. Έκανε ψόφο. Ήθελαν τουλάχιστον μία ώρα μέχρι να φτάσουν στο σπίτι τους. Σταμάτησα το αυτοκίνητό μου παραπίσω, σε σημείο που δεν μπορούσαν να με δουν, κι έμεινα να τους παρακολουθώ, ελπίζοντας ότι το λεωφορείο δε θ' αργούσε να περάσει.

Ένωσα ενοχές παρακολουθώντας τους από το ζεστό μου αμάξι. Σκέφτηκα να προσφερθώ να τους πάω εγώ. Όμως η ψυχιατρική δίνει πολύ μεγάλη σημασία στα όρια. Υποτίθεται ότι υπάρχουν άθραυστα τείχη ανάμεσα σε ασθενή και γιατρό, αυστηρά όρια που καθορίζουν σαφώς την έννοια της σχέσης σε ζωές που κατά τα άλλα στερούνται τέτοιας δομής. Έβρισκα λογικό αυτό τον κανόνα, αλλά, όπως συνέβαινε και με πολλές άλλες θεραπευτικές έννοιες που είχαν αναπτυχθεί επί το έργον με νευρωτικούς ενήλικες της μεσαίας τάξης, εδώ δε φαινόταν να ταιριάζει.

Μετά από λίγη ώρα ήρθε το λεωφορείο. Ένωσα ανακουφισμένος.

Την επόμενη εβδομάδα περίμενα να περάσει κάμποση ώρα μετά το τέλος της συνεδρίας μας προτού κατέβω στο αυτοκίνητό μου. Προσπάθησα να πείσω τον εαυτό μου ότι είχα να τακτοποιήσω χαρτιά, αλλά στην πραγματικότητα δεν ήθελα να τους δω να στέκονται και πάλι μες στο κρύο. Συνεχώς σκεφτόμουν τι θα πείραζε η απλή ανθρώπινη πράξη να πάω έναν άνθρωπο στο σπίτι του όταν έξω είχε παγωνιά. Θα επηρέαζε πραγματικά τη θεραπευτική διαδικασία; Η λογική μου έλεγε πότε το ένα πότε το άλλο, αλλά η καρδιά μου έκλινε διαρκώς προς την πλευρά της καλοσύνης. Μια ειλικρινής, ευγενική πράξη –έτσι μου φαινόταν εμένα– θα μπορούσε να έχει πολύ μεγαλύτερη θεραπευτική επίδραση από οποιαδήποτε τεχνική, συναισθηματικά συγκρατημένη στάση η οποία τόσο συχνά χαρακτηρίζει την «ψυχοθεραπεία».

Ήμασταν στην καρδιά του χειμώνα στο Σικάγο και το κρύο ήταν διαπεραστικό. Τελικά είπα μέσα μου ότι, αν τους ξανάβλεπα εκεί, θα τους πήγαινα στο σπίτι. Έτσι ήταν το σωστό. Και μια νύχτα του Δεκεμβρίου, καθώς έφευγα από τη δουλειά και περνούσα μπροστά από τη στάση του λεωφορείου, να τους πάλι εκεί. Προσφέρθηκα να τους πάω με το αυτοκίνητο όπου πήγαιναν. Η Σάρα στην αρχή αρνήθηκε, λέγοντας ότι έπρεπε να περάσει από το παντοπωλείο στον δρόμο της. Μια που μπήκα στον χορό, θα χορέψω, σκέφτηκα. Προσφέρθηκα να τους πάω ούτως ή άλλως. Αφού δίστασε κάπως, στο τέλος δέχτηκε, και μπήκαν όλοι μέσα στο Toyota Corolla μου.

Αρκετά χιλιόμετρα μακριά από το ιατρικό κέντρο, η Σάρα έδειξε ένα γωνιακό κατάστημα και σταμάτησα μπροστά του. Κρατώντας στην αγκαλιά της το μωρό που κοιμόταν, με κοίταξε, αναποφάσιστη αν έπρεπε να πάρει τα παιδιά μαζί της μέσα στο κατάστημα.

«Δώστε μου το μωρό. Εμείς θα περιμένουμε εδώ» είπα αποφασιστικά. Έμεινε στο κατάστημα περίπου ένα δεκάλεπτο. Άναψα το ραδιόφωνο. Η Τίνα τραγουδούσε μαζί με τη μουσική. Εγώ προσευχόμουν να μην ξυπνήσει το μωρό. Το λίκνιζα απαλά στην αγκαλιά μου, μιμούμενος τον ρυθμό της μαμάς του. Τότε βγήκε η Σάρα από το μαγαζί, με δυο βαριές σακούλες.

«Πάρ' τες εδώ δίπλα σου και μην αγγίζεις τίποτα» είπε στην Τίνα, αφήνοντας τις σακούλες στο πίσω κάθισμα.

Όταν φτάσαμε στην πολυκατοικία τους, έμεινα να βλέπω τη Σάρα όπως πάλευε να βγει από το αυτοκίνητο και να προσπαθεί να διασχίσει το αφτυάριστο χιόνι στο πεζοδρόμιο και παράλληλα να σηκώσει το μωρό, την τσάντα της και τη μια σακούλα με τα ψώνια. Η Τίνα έκανε να πάρει την άλλη σακούλα, αλλά, έτσι όπως ήταν βαριά για εκείνη, γλίστρησε κι έπεσε στο χιόνι. Άνοιξα την πόρτα του οδηγού και βγήκα έξω· πήρα τη μια σακούλα από την Τίνα και την άλλη από τη Σάρα.

«Όχι. Μπορούμε» διαμαρτυρήθηκε εκείνη.

«Το ξέρω ότι μπορείτε. Απόψε όμως επιτρέψτε μου να σας βοηθήσω». Με κοίταξε, αναποφάσιστη για το πώς να αντιδράσει. Διαισθάνθηκα την προσπάθειά της να καταλάβει αν όλο αυτό ήταν καλοσύνη ή κάτι απειλητικό. Έδειχνε να ντρέπεται. Ντράπηκα κι εγώ. Αλλά και πάλι, δε μου πήγαινε να μη βοηθήσω.

Ανεβήκαμε τρεις ορόφους από τις σκάλες και φτάσαμε στο διαμέρισμά τους. Η Σάρα έβγαλε τα κλειδιά της και ξεκλείδωσε τρεις κλειδαριές χωρίς να ξυπνήσει το κοιμισμένο μωρό της. Πόσο δύσκολη πρέπει να ήταν η ζωή αυτής της μάνας, σκέφτηκα, που ολομόναχη φρόντιζε τρία παιδιά, χωρίς χρήματα, με περιστασιακή και συχνά εξαντλητική εργασία, χωρίς κοντινούς ή μακρινούς

συγγενείς κοντά της. Στάθηκα στο κατώφλι της πόρτας, με τις σακούλες στα χέρια, και περιμένα εκεί, διότι δεν ήθελα να εισβάλω.

«Μπορείτε να τις αφήσετε στο τραπέζι» είπε η Σάρα προχωρώντας στο βάθος του μονόχωρου διαμερίσματος για να αποθέσει το μωρό σ' ένα στρώμα που ακουμπούσε στον τοίχο. Με δυο βήματα βρέθηκα στο τραπέζι της κουζίνας. Άφησα τις σακούλες και κοίταξα γύρω μου. Υπήρχε ένας καναπές και μπροστά του μια έγχρωμη τηλεόραση κι ένα μικρό χαμηλό τραπέζι σαλονιού με μερικά φλιτζάνια και άπλυτα πιάτα πάνω του. Σε ένα μικρό τραπέζι με τρεις αταίριαστες καρέκλες, κοντά στην κουζίνούλα, είδα μια μισοφαγωμένη φραντζόλα ψωμί κι ένα βάζο φιστικοβούτυρο. Ένα διπλό στρώμα στο πάτωμα, με κουβέρτες και μαξιλάρια διπλωμένα στη μια άκρη του. Ρούχα και εφημερίδες σκόρπια ένα γύρο. Μια φωτογραφία του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ κρεμόταν στον τοίχο και δίπλα της πολύχρωμες ζωγραφιές της Τίνας και του αδελφού της από το σχολείο. Στον άλλο τοίχο κρεμόταν μια φωτογραφία της Σάρας με το μωρό, ελαφρώς στραβή. Το διαμέρισμα ήταν ζεστό.

Η Σάρα με κοίταξε και είπε αμήχανα: «Ευχαριστώ και πάλι που μας φέρατε». Τη διαβεβαίωσα ότι δεν ήταν κόπος. Ήταν μια πολύ άβολη στιγμή. Στράφηκα προς την πόρτα λέγοντας «τα λέμε την επόμενη εβδομάδα», και η Τίνα σήκωσε το χέρι και με χαιρέτησε. Μαζί με τον μικρό αδελφό της άρχισαν να βγάζουν τα ψώνια από τις σακούλες.

Είχαν πολύ καλούς τρόπους, πολύ καλύτερους από πολλά παιδιά που είχα γνωρίσει, και μάλιστα σε καλύτερες συνθήκες· μου φάνηκε σαν να ήταν έτσι από ανάγκη.

Επιστρέφοντας στο σπίτι με το αμάξι, πέρασα από μερικές από τις πιο άθλιες φτωχογειτονιές του Σικάγου.

Ένωσα ενοχές. Ενοχές για την τύχη, τις ευκαιρίες, τους πόρους και τα δώρα που μου είχαν δοθεί, ενοχές για όλες τις φορές που είχα γκρινιάξει για την πολλή δουλειά ή για το ότι δεν είχα λάβει την αναγνώριση που πίστευα ότι μου άξιζε για κάτι που είχα πετύχει. Ένωσα επίσης ότι είχα μάθει πιο πολλά πράγματα για την Τίνα. Είχε μεγαλώσει σε έναν κόσμο εντελώς διαφορετικό από τον δικό μου. Κι αυτό έπρεπε με κάποιον τρόπο να σχετίζεται με τα προβλήματα που την οδήγησαν στο γραφείο μου. Δεν ήξερα τι ακριβώς ήταν, ήξερα όμως ότι υπήρχε κάτι σημαντικό στον κόσμο που ζούσε και μεγάλωνε, το οποίο είχε διαμορφώσει τη συναισθηματική, συμπεριφορική, κοινωνική και σωματική υγεία της.

Μετά, φυσικά, φοβόμουν να πω σε οποιονδήποτε τι είχα κάνει, ότι δηλαδή είχα πάει μια ασθενή και την οικογένειά της στο σπίτι τους. Πόσο μάλλον ότι είχα σταματήσει σε κατάσταση στη διαδρομή και τους βοήθησα να μεταφέρουν τα φώνια. Από την άλλη, όμως, δε με πολυένοιαζε κιόλας. Ήξερα ότι είχα κάνει το σωστό. Δεν αφήνεις μια νεαρή μητέρα με δυο μικρά παιδιά κι ένα μωρό στην αγκαλιά να στέκονται στην παγωνιά.

Άφησα να περάσουν δύο εβδομάδες, και στην επόμενη συνάντησή μου με τον δρ Ντάιροντ του μίλησα για το συμβάν. «Τους είδα να περιμένουν το λεωφορείο κι έκανε πάρα πολύ κρύο. Έτσι, τους έβαλα στο αυτοκίνητο και τους πήγα στο σπίτι» είπα γεμάτος νευρικότητα κοιτάζοντας με αγωνία το πρόσωπό του για να δω την αντίδρασή του, όπως είχε κάνει και η Τίνα μ' εμένα. Εκείνος γέλασε καθώς εγώ συνέχισα να του περιγράφω την ατασθαλία μου.

Όταν τέλειωσα, χτύπησε τα χέρια και είπε: «Τέλεια! Πρέπει να επισκεπτόμαστε όλους τους ασθενείς μας στο σπίτι τους!». Χαμογέλασε και βολεύτηκε πιο αναπαυτικά στην πολυθρόνα του. «Πες τα μου όλα».

Σοκαρίστηκα. Μέσα σε μια στιγμή, το χαμόγελο του δρα Ντάιρουντ και η ικανοποίηση στο πρόσωπό του με απάλλαξαν από δύο εβδομάδων βασανιστική ενοχή. Όταν με ρώτησε τι είχα μάθει, του είπα ότι μία στιγμή σε εκείνο το μικροσκοπικό διαμέρισμα μου είχε αποκαλύψει πολύ περισσότερα για τις προκλήσεις που αντιμετώπιζε η Τίνα και η οικογένειά της απ' ό,τι θα μπορούσα ποτέ να μάθω από οποιαδήποτε συνεδρία ή συνέντευξη.

Αργότερα εκείνο τον πρώτο χρόνο της υποτροφίας μου στην παιδοψυχιατρική, η Σάρα και η οικογένειά της μετακόμισαν σε ένα διαμέρισμα πιο κοντά στο ιατρικό κέντρο, σε μια εικοσάλεπτη διαδρομή με το λεωφορείο. Οι αργοπορίες σταμάτησαν. Τέλος η «αντίσταση». Συνεχίσαμε να βρισκόμαστε μία φορά την εβδομάδα.

Η σοφία και η καθοδήγηση του δρα Ντάιρουντ συνέχισαν να λειτουργούν απελευθερωτικά για μένα. Όπως και άλλοι δάσκαλοι, γιατροί και ερευνητές που με είχαν εμπνεύσει στο παρελθόν, ο άνθρωπος αυτός ενθάρρυνε την εξερεύνηση, την περιέργεια και τον προβληματισμό, αλλά, το πιο σημαντικό, μου ενέπνευσε το θάρρος να αμφισβητήσω τις κυρίαρχες πεποιθήσεις. Παίρνοντας κάτι από κάθε μέντορά μου, άρχισα να αναπτύσσω μια θεραπευτική προσέγγιση που στόχευε στο να αιτιολογήσει συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα ως συμπτώματα δυσλειτουργίας εντός του εγκεφάλου.

Το 1987 η παιδοψυχιατρική δεν είχε ακόμη ενστερνιστεί